

**Міністерство освіти і науки України**  
**Ізмаїльський державний гуманітарний університет**  
**Кафедра української мови та літератури**

**ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ**

Випуск 5

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

ІЗМАЇЛ–2018

***Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації  
серія КВ №22510-12410Р від 30.01.2017***

**«Філологічні діалоги»: Збірник наукових праць.** – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2018. – Вип. 5. – 166 с.

До збірника входять статті, в яких розглядаються актуальні проблеми сучасного літературознавства та методики навчання української та зарубіжної літератури в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Праці відзначаються плюралізмом думок, діалогічністю, концептуальністю суджень із багатьох питань сучасної філологічної науки та освіти.

Видання розраховане на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, учителів-словесників, студентів-філологів.

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ**

**Кічук Я. В.** – доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **головний редактор**

**Циганенко Л. Ф.** – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **заступник головного редактора**

**Райбедюк Г. Б.** – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **відповідальний редактор**

**Кіраль С. С.** – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**Клочек Г. Д.** – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка

**Рарицький О. А.** – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка

**Шевчук Т. С.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету

**Нежива Л. Л.** – кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук, доцент кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Томчук О. Ф.** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету

**Рецензент** – доктор філологічних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету **Мейзерська Т. С.**

Друкується за ухвалою вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (**протокол № 3 від 20 жовтня 2018 р.**)



Тексти публікацій були перевірені за допомогою системи пошуку ознак плагіату Unichesk в рамках проекту підтримки наукових університетських видань.

### Список використаної літератури:

1. Рева В. А. Каміння спотикання. Ізмаїл : СМІЛ, 2014. 104 с.
2. Рева В. А. Сонети. Поеми. Ізмаїл : СМІЛ, 2008. 164 с.

### Анотація

#### **Рева-Лєвшакова Людмила. Ліричне «Я» поета Володимира Реви**

У статті подано аналіз поетичної творчості бессарабського поета Володимира Реви. На прикладі його останньої збірки «Каміння спотикання» розглянуто сутність ліричного «Я» митця, риси поетичної відвертості, екзистенційного споглядання, патріотичного вболівання й незламної віри у зміну на краще української державності.

**Ключові слова:** ліричний герой, ліричне «Я» поета, поетичний код, філософія роздумів, поетична експресія.

### Summary

#### **Reva-Levshakova Lyudmila. Lyrical «I» by Poet Vladimir Reva**

The article gives an analysis of the poetic creativity of Bessarabian poet Volodymyr Reva. The examples of his latest collection, «Stones of Stumbling» consider the essence of the lyrical «I» of the poet, the features of poetic openness, existential contemplation, patriotic suffering and indestructible belief in the change for the better of Ukrainian statehood.

**Key words:** lyrical hero, lyrical «I» poet, poetic code, philosophy of reflection, poetic expression.

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(5)-12

УДК 821.161.2-3:94(477)"19"

**Ірина Руснак**  
(м. Київ)

### **ОБРАЗ РОМАНА ШУХЕВИЧА І ВОЯКІВ УПА У ПРОЗІ УЛАСА САМЧУКА**

Тривалий час у травмованій різними суспільними катаклізмами ХХ століття українській свідомості боротьба Організації Українських Націоналістів (ОУН) і Української Повстанської Армії (УПА) проти совєтів була темою табуованою. В незалежній Україні осмислення націоналістичного спротиву ворогові породжує неоднозначні оцінки, викликає гострі суперечки. Однак, як слушно зауважив німецький історик Франк Гольчевські, «<...> питання про місце ОУН/УПА в українській історії аж ніяк не є лише історичною проблемою, воно істотно сприяє розумінню сучасної української нації та державності. Подобаються комусь ці організації чи ні – вони зробили внесок у сприйняття українцями себе як нації, і цього не можна оминати в історичному наративі» [5, с. 307-308]. Тож, вивчаючи своє минуле, українство пізнає себе сьогодні.

В українській літературі дискурс повстанського руху посідає особливе місце. Сучасна художня свідомість тільки-но почала його освоювати, відкриваючи героїчні і трагічні сторінки вітчизняної історії, натомість українська творча еліта в еміграції художньо моделювала боротьбу українського народу під проводом генерала-хорунжого Романа Шухевича, починаючи з 40-х років. Першим з-поміж творів про УПА критики називають роман «Чого не гоїть огонь» (1959) Уласа Самчука. Однак

це не єдина книжка про підпільний опір національно свідомого українства тоталітарному сталінському режиму в доробку митця. Феномен упівства став центральною темою і в незавершеному письменником романі «Генерал Тарас», уривок із якого під назвою «Про що говорили в штабі» було опубліковано у збірнику літератури, мистецтва і критики «Слово» 1962 року [12].

110-та річниця від дня народження генерала Тараса Чупринки таподії останніх років в Україні помітно активізували увагу істориків, літературознавців і загалом національно свідомої спільноти до його постаті. У цій статті увагу буде зосереджено на інтерпретації образу легендарного командувача в художньому доробку У. Самчука.

Задум написати низку документальних повістей про виняткових людей доби, з якими доля зводила У. Самчука, виник у митця ще наприкінці 40-х років. У листі до Леоніда Білецького від 11 березня 1949 року він писав: «<...> запроектував серію нових праць, так званих біографічних повістей, що є дуже ходким на книжковому ринку. Мені треба часу, сили і витривалости... Між інш. в ту серію романобіографій входять також Ольжич і Олена Теліга» [9, с. 3]. Однак втілити вагомий помисел у життя не вдалося. Письменник на той час перебрався за океан – утікача від «комуністичного раю» прийняла Канада, де він продовжив літературну діяльність. 1949 рік у цій царині увінчався успіхом – нью-йоркська газета «Свобода» впродовж кількох місяців надрукувала початий ще до Другої світової війни роман-репортаж «Сонце з заходу» про події Карпатської України 1938-1939 років. Чимало зусиль забирав пошук можливостей заробляти на життя літературною практикою, що У. Самчукові не завжди вдавалося.

50-і роки позначені напруженою працею – одна за одною виходять художні й художньо-документальні книги «П'ять по дванадцятій» (1954), «На білому коні» (1956), «Темнота» (1957) і «Чого не гоїть огонь» (1959). Однак письменник не полишає наміру написати романи про яскравих представників свого покоління. Саме тоді він почав працювати над великим епічним полотном про головнокомандувача УПА Романа Шухевича. Свої плани автор звіряв найближчим друзям, зокрема голові теренового проводу ОУН Америки Іванові Вовчуку. Про безнастанну рутину писання йдеться у листах від 05 і 15 вересня 1956 року, де сам прозаїк визначав жанр твору про генерала Чупринку то як повість, то як роман: «Я вже працюю над моїми більшими проектами – повістю про генерала Чупринку» [11, с. 1]; «Я розпочав також працю над романом з життя Романа Шухевича, ця тема мене цікавить, вона дуже драматична, і в історичному аспекті вона матиме велике значення. Але на це піде у мене років два часу...» [11, с. 2]. За два роки по тому стан справ залишався беззмінним; письменник у листах від 31 січня [11, с. 3], 04 березня [11, с. 4] 1958 року і 21 вересня 1959 року знову повідомляв свого адресата про перманентну працю над «<...>ще однією книгою з партизанки на тему Чупринки» [11, с. 12] і непогамовне бажання завершити її якомога швидше.

Намір У. Самчука був масштабний, про що він інформував у листі від 09 вересня 1958 року першого Президента Української Вільної Академії Наук у США Михайла Ветухіва. Бажаючи отримати належне сприяння в організації відчитів і літературних вечорів, письменник наголошував на нагальній потребі «<...> солідної матеріальної допомоги, щоб могли видержати в ролі письменника бодай кілька років», допоки він зможе закінчити «три початі книги – про Чупринку, а також третій і останній том “Ост”» [10, с. 12]. Отож на кінець 50-х років мова йшла вже про кілька написаних розділів епічного полотна про героїчну історію УПА та її очільника. Наразі їхня доля

залишається безвісною. О. Василюшин висунув гіпотезу про власноручне знищення автором роману як маловартісної художньої штуки, що, на мій погляд, видається невірогідним. Зокрема сучасний літературознавець констатував: «Приміром, в 1962-му у Нью-Йорку було опубліковано фрагмент з роману «Генерал Тарас». Це – чи не єдина згадка про цей твір (*цитовані вище листи митця спростовують це припущення вченого.* – І. Р.). Де ж він? Можна висловлювати різні версії. Та вірогідніше за все, письменник сам знищив написане, вважаючи його слабшим за уже опублікований роман «Чого не гоїть огонь». Таке є цілком ймовірним, бо в цей час книги приходили одна за одною і письменник, відчуючи подих старості, не хотів, аби нащадки могли уздріти його творчу слабину» [1]. Зауважу, що в 60–80-і роки прозаїк продовжував працювати багато і продуктивно, одна за одною вийшли книги «На твердій землі» (1967), «На білому коні» (1972), «На коні вороному» (1975), «Планета Ді-Пі» (1979), «Слідами піонерів» (1980) і «Втеча від себе» (1982). Тож про творчу кризу чи затухання творчої енергії не може бути й мови, а тим паче про Самчукову боязнь загрозливого «подиху старості». Візьму на себе сміливість припустити, що написані розділи роману було все-таки опубліковано (так, як це було з романом-репортажем «Сонце з Заходу») в одному із заокеанських періодичних видань, шпальти якого до цього часу бережуть той значущий художній текст, що чекає відкриття і проникливого дослідника. Поки що маємо лишень одну його частину.

Зацікавленість збройною боротьбою УПА – це не перша спроба У. Самчука художньо осмислити звитяжні сторінки української історії ХХ століття. Цикл героїчних оповідань «Месники», низка інших творів коротких епічних жанрів, опублікованих у нелегальній націоналістичній пресі наприкінці 20-х – на початку 30-х років, і роман «Саботаж УВО» (1931) розповідали про боротьбу вояків Української Військової Організації проти окупаційної польської влади на західноукраїнських теренах. Прототипом одного з головних персонажів став Крайовий комендант УВО Юліан Головінський – керівник і соратник Романа Шухевича. Доречно буде нагадати, що У. Самчук теж належав до УВО, був її провідним публіцистом; пізніше він очолював секцію митців, журналістів і письменників Культурної референтури Проводу українських націоналістів. Тобто письменник був активним учасником націоналістичного підпілля вже від середини 20-х років.

Роман-репортаж «Сонце з Заходу» – це художньо-документальне свідчення про участь української націоналістичної еліти, котра прибула до Хуста, у підготовці до проголошення Карпатської України як Незалежної Української Держави. У. Самчук безпосередньо брав участь у тих подіях як референт пропаганди Українського Національного Об'єднання й одночасно як репортер паризької газети «Українське Слово». У цьому періодичному виданні з'явилися його численні репортажі про подорожі Верховиною, що дало підстави дослідниці А. Власенко-Бойцун назвати митця «<...> звітодавцем Командування Карпатської Січі» [2, с. 121].

У романі-репортажі «Сонце з Заходу» письменник уперше звернувся до постаті Романа Шухевича, котрий фігурує в тексті як референт мобілізаційного відділу Генштабу «Карпатської Січі» *Щука* (таким було псевдо підпільника). Це епізодичний персонаж, який діє поряд із такими ж мобільними молодими людьми, переважно діячами ОУН: Михайлом Колодзінським-Гузаром, Олегом Ольжичем-Кардашем, Зеноном Коссаком-Тарнавським, Григорієм Барабашем-Чорним, Юрієм Лопатинським-Калиною, Євгеном Врецьоною-Волянським та іншими. Для цих відчайдухів «будучина <...> – ідеал, сучасність – шлях до нього. Люди однієї, твердої віри, що завжди готові ставити нерозривно слово і чин» [13, Ч. 75]. У романі-

репортажі є промовиста портретна деталь, що відтворює зовнішність Романа Шухевича. Йдеться про ясне рудаве волосся, яким він був примітний ще замолоду, про що неодноразово свідчили всі, хто знав провідника [8, с. 113]. У. Самчук вказує на значущу портретну подробицю, майстерно використовуючи художнє порівняння, завдяки чому персонаж постає більш яскраво і реалістично: «Щука, рудий, мов жид» [13, Ч. 8, с. 2].

Окремі подробиці біографії Романа Шухевича письменник, очевидно, знав уже на початку 30-х років, про що свідчить оповідання «У мандрівку...» (1933), надруковане у національно-громадському і літературно-науковому місячнику націоналістичного напрямку «Самостійна думка» (Чернівці) під псевдонімом *Влодко Іван* [3]. Твір можна віднести до пластової художньої літератури, оскільки в ньому художньо змодельовано романтичну мандрівку рідним краєм пластового куреня «Шукай вітра в полі». Письменник зобразив пластові будні українських скаутів: мандрівку і таборування, один з неофіційних церемоніалів – хрещення-посвяту пластуна-новачка, водний табір на Дністрі тощо. Кілька важливих деталей відсилають до окремих епізодів пластового життя Романа Шухевича: в оповіданні згадано курінь старших пластунів «Чорноморці», серед організаторів і членів якого свого часу був майбутній командувач УПА; описано вишкільний водний табір «<...> новітніх лицарів Чорноморської традиції» [3, с. 189], ватагом яких був *Шух* (саме так друзі називали Романа Шухевича в той час).

Головний персонаж твору Фриц під час мандрівки пластового куреня, наражаючись на небезпеку, витягнув з палаючої хати немовля. Це алюзія на вчинок пластуна Шука, котрий врятував нещасливого лижваря, який провалився під лід. У хвилини відпочинку Фриц розповідає друзям жартівливу бувальщину із часів свого таборування з «Лісовими Чортами», що теж асоціюється з біографічними фактами старшого пластуна Романа Шухевича, приналежного в 1926 році до Львівського 3-го куреня «Лісові Чорти». До речі, ім'я головного героя *Фриц* провокує думку, що У. Самчук, використавши поширену після Першої світової війни в країнах Східної Європи назву німців, у такий спосіб теж натякав на пластуна Шука, зовнішньо подібного до рудого німця. Не випадково сучасний журналіст, оповідаючи маловідомі факти із життя відомого командира, зазначав: «Завдяки зовнішності дуже часто сходив за німця» [4].

Задумуючи нове епічне полотно, У. Самчук прагнув художньо відтворити біографію одного з найяскравіших борців за Українську Соборну Державу, створити образ героїчної особистості, котра ще за життя перетворилася на легенду. Для назви роману «Генерал Тарас» автор використав приbrane ім'я провідника і командира, яке той узяв 1943 року. Це означало, що в центрі всієї оповіді буде діяльність Романа Шухевича як Головного Командира УПА.

Оригінальна своєрідність творчого задуму пов'язана не тільки з темою, але і жанром. Надрукована частина дає можливість припустити, що наміри автора втілилися у твір зі специфічною жанровою формою. Ймовірно, основною композиційною складовою роману стали об'єднані різноманітними зв'язками розділи-новели. У. Самчук уже мав збіжний досвід, свідченням чому є роман «Кулак» (1937), де основним прийомом організації першої частини було послідовне нанизання одна на одну новел-історій про життя головного героя. Подібну будову мав і згадуваний вище роман-репортаж «Сонце з Заходу».

У виборі наративної манери митець віддає перевагу авторській оповіді й поєднує її з апробованою ще в ранніх оповіданнях технікою подачі сюжетної інформації, де

наратором є персоніфікований розповідач. Як правило, цей розповідач – рядовий вояк-упівець, він або знає історію, яку розказує, або був її безпосереднім учасником. Так, повстанець Дим переповідає жартівливу бувальщину про свого «товариша» – солдата внутрішніх військ НКВС Миколу та його відвідини «бандьор»; курінний Довбенко згадує бій свого куреня зі «спецами» (спеціальним загonom НКВС, який на теренах України вів боротьбу з учасниками національно-визвольного руху), що відбувся під Шумськом; Сава, «якого ще звали Крилатим, а то й просто Салом» [12, с. 270], вістував про хоробрість і звитягу сотні «Сіроманців» на чолі з відомим командиром Яструбою, яка обвела навколо пальця загін НКВС тощо. Завдяки такій організації оповіді зникає ілюзія всевідання автора, з'являється відчуття достовірності зображуваного; художній світ твору звужується до світосприйняття одного персонажа, основна місія якого – бути коментатором баченого чи пережитого.

Кожен з розповідачів сам обирає тему для своєї історії, дає оцінки зображеним людям і подіям, забарвлює билицю власними почуттями і переживаннями, що впливає на загальний емоційний фон твору. Упівці оповідають свої бувальщини з вояцького життя у вільні від боїв і маршів години, тож їхні історії адресовані передовсім таким же, як вони, звитязцям. Пересипані ці розповіді вояцьким гумором і дотепним словом, оповиті задушевністю і щирістю, непідробною добротою і правдивістю. На емоційному рівні все це виконувало захисну функцію, було підґрунтям непоказної звитязності, мужності та готовності до чину.

Епічну поліфонію в тексті доповнює імітація курйозного «Листа колгоспників України до ката народів Йоськи Сталіна» [7], що своїми стилістикою й експресією відсилає до більш давнього тексту – епістоли запорозьких козаків до турецького султана. Гострі дотепники, яких було чимало у вояцькому середовищі УПА, склали дошкульне послання ворожому ватажкові, де об'єктом кпинів став командир «спеців» Кобилкін: *«Горесумний герою, чи пак, тричі герою ССРСР! До нашого відома дійшла плачевна вість, що нібито ви з вашим героїчним спецвідділом відомого на весь світ МГБ пішли були на полювання проклятих українських бандитів, а попали до болотяного дідька в гості. Чи це можливо? Ми просто не ймемо віри і послали навіть спец-запит до головного спец-гуцля Сталіна, щоб він пояснив нам, як це з вами могло таке чудо трапитись»* [12, с. 169]. У. Самчук у цьому епізоді використав реальний факт: повстанці вели нещадну боротьбу з ворогом не тільки зі зброєю в руках, а й ущипливою політичною сатирою. Подібні «листи», гумористичні листівки і плакати, журнали «Оса», «Український перець» і «Хрін» тривалий час не тільки підривали підвалини совєтської системи, а й були живильним джерелом бойового духу й незламності вояків.

Уривок «Про що говорили в штабі» містить чимало інших документальних свідчень з історії боротьби УПА, зокрема згадку про бій між тридцятитисячними військами НКВД і п'ятитисячними загонами УПА, що відбувся 21-25 квітня 1944 року біля урочища Гурби на півдні Здолбунівського району Рівненщини. Значну частину аналізованого тексту займає розповідь про славнозвісний бій сотні «Сіроманців» проти переважаючих сил 19 бригади внутрішніх військ НКВС, що відбувся біля монастиря Унівська лавра на Львівщині 30 вересня 1944 року, коли вояки-упівці відбили 22 атаки ворога і змогли уникнути оточення. Для увиразнення достовірності зображуваного автор використовує й алюзію, що відсилає до відомого епізоду – загибелі командувача Першим Українським фронтом, генерала армії Ватутіна: *«Сталін, кажуть, в “яросць” упав, особливо, коли почув, що його улюбленого генерала там підстрелили»* [12, с. 168].

Художній час невеликого за обсягом уривка має доволі складну структуру. Уже на початку твору автор точно визначає часові рамки описуваних подій: «Саме в ці дні, тобто в середу двадцять п'ятого липня» [12, с. 165]. Мова йде саме про 1945 рік, що легко встановити за кількома деталями: бої загонів УПА 21-25квітня і 30 вересня 1944 року згадано як факти минулого; начальник головного штабу УПА Перебийніс «<...> залишився далі в Помор'ях, де фактично містився й головний штаб, так званого операційного призначення» [12, с. 165]. Тобто Перебийніс (Дмитро Грицай) був ще живий, бо, як відомо, загинув він у чеській тюрмі в грудні 1945 року. Зрештою 25 липня 1945 року припало саме на середу. Отже, описувана «розмова в штабі» охоплює незначний часовий проміжок одного дня. Основою кожної розказаної вояками усної історії є спогад, тож в аналізованому уривку поєднуються час події та час самого спогаду про цю подію. Розшарування художнього хронотопу на *тоді* і *тепер* ускладнило організацію оповіді. Однак романна дія не розпадається на окремі епізоди-спогади; вони об'єднані в одне ціле прагненням автора заглибитися у внутрішній світ персонажів. Це дає можливість зрозуміти, які ідеали змусили цих людей стати на смертний герць, яку війну вони ведуть, якому ворогові протистоять.

Місце сюжетної дії локалізовано «в штабі», тобто Головному Військовому Штабі УПА. Письменник подає надивовижу точні координати місця дислокації повстанського органу керування, який «<...> перемаршував «по сітці» різними зигзагами кілометрів двісті й зупинився ближче Чорного Лісу біля закуреного сільця Рибного – п'ять кілометрів від шляху Станиславів – Калуш і десять кілометрів від самого Станиславова...» [12, с. 165] (підкреслення моє. – І. Р.). Як свідчать сучасні карти, невелике село Рибне розкинулося фактично на краю Чорного лісу за одинадцять кілометрів від Івано-Франківська, колишнього Станиславова. Географічні подробиці в романі сприяють достовірному окресленню простору, в якому відбувалися епохальні для української нації події: Виділені географічні назви є потенційно значимими для сучасної України, оскільки символізують події героїчного минулого; це місце пам'яті про нескорених борців за Українську Державу.

Уривок з роману виразно демонструє тяжіння письменника до документальної точності й історизму, його прагнення через окремі події зобразити масштабність повстанського спротиву, що тривалий час був оповитий таємничістю і тотальною конспіративністю. Поза увагою автора не залишається людина-борець у вирі нещадного з удару із жорстоким ворогом, де на перший план висувуються її кращі риси – саможертвність, мужність і готовність до чину. Скрупульозне моделювання повстанської дійсності, характеру і переживань вояків УПА дали можливість У. Самчукові наполегливо дотримуватися обраної в 40-х роках стратегії «бути літописцем українського простору». Це обумовило вибір героя. В аналізованому уривку генерал Чупринка з'являється епізодично на початку оповіді. Поруч із ним – найближчі побратими: «<...> генерал Тарас із своїм вужчим штабом та своєю особистою охороною з Назарем на чолі.

Його шеф штабу Перебийніс залишився далі в Помор'ях <...> З Тарасом був лише начальник зв'язку Гусин, розуміється, тут також була Настя і, крім Назара, були тут Дим, Підкова, Юлько, Чорний, Віктор і Кожух» [12, с. 165]. Генерал Тарас перебуває в гущі споборників, виявляє інтерес до їхнього дозвілля, реагує на дотепні жарти: «Сміялись усі, і навіть сам генерал посміхався» [12, с. 168]. Таким командир УПА був і в житті, про що згадував генерал-хорунжий Василь Кук у книзі «Генерал-хорунжий Роман Шухевич: Головний Командир Української Повстанської Армії» [6]. Кількома скупими деталями У. Самчук створив образ повстанського провідника,



котрий знав ціну вибору між життям і смертю, кожному героїчному вчинку, кожній вільній від бою хвилині. Його, допевне, любили вояки, бо в присутності командира почувалися вільно і невимушено, охоче згадували свої перемоги і поразки, пересипаючи розповіді іскристим гумором. Усі інші подробиці характеру Тараса Чупринки залишилися за рамками оповіді.

Першість серед персонажів належить звичайним воякам УПА. Глибокий, емоційно насичений збірний образ українських повстанців формується автором поступово. Вони постають перед читачем передусім як національно свідомі українці, сповнені життєвих сил, енергії та глибоких почуттів. Залишивши рідні домівки, молоді люди опановують військові хитрощі в лавах нескореної повстанської армії. Їх об'єднує щира любов до рідного краю, священна ненависть до його поневолювачів і непогамоване бажання вибороти Українську Державу. Автор влучно характеризує повстанську спільноту: *«Товариство, мов міцного вина. Сміх, жарти, небезпека – їх стихія»* [12, с. 165]. На перший погляд, це пересічні українці: *«І не можна було нічого про них сказати особливого, такі вони дуже звичайні, такі гартовані кліматом, такі прості й такі допасовані»* [12, с. 165]. Однак протистояння з ворогом (усіма тими «стрибками», «спецвідділами», «заградительними» і «смершами») вишколило непоказних хлопців, наділило їх життєвою мудрістю, сміливістю, відданістю справі боротьби. У їхніх долях відбилася доля цілого покоління українців, котрі були свідомі свого національного первня й офірували власне життя борні з нещадним окупантом. Ніхто не нарікав на непомірні тяготи війни, *«<...> у своєму шорсткому повітрі постійної небезпеки, вони перестали її бачити. І жарти сипалися без перерви, оповідання були розвагою»* [12, с. 165]. Портретні деталі повстанців скупі, однак значущі і передають сутність натури своїх власників. Ось, скажімо, Назар, з якого завжди кпили, бо *«<...> мав носа, який інколи довшав, інколи коротшав»* [12, с. 165]. Водночас вояк був володарем очей, *«що не горіли й не блищали, а спокійно дивилися, як глибока, синя вода»* [12, с. 165]. А ось Дим, він *«<...> взагалі не партизан, а штучка у своїй вічній папасі, не дивлячись ні на яку спеку, яка служила йому не так за шапку, як подушку, яку він носив на голові. Де впав, там і спав»* [12, с. 166]. Відомий оповідач Сава мав псевдо Сало, бо *«<...> над усе любив сало, особливо смажене на вогні, на рожні, з черствим чорним хлібом та кислим огірком»* [12, с. 170].

У. Самчук колоритно відтворює вояцький побут, що надає розповіді особливої реалістичності. Ніякого пафосу, окрім рутинних епізодів повстанського життя; тут немає нічого зайвого, кожна деталь багатомовна. Ліс, джерельна вода, вогнище, куліш у казанку, строкатий одяг – усі подробиці важливі для розуміння самовідданої боротьби вояків УПА: *«Весело й кокетливо потріскував огонь у лісі біля Стрільчиськ на Біберецьчині. Ніч. Підосінь. Густа, як коломазь, тьма. Холоднувато. По верхах смерек західній вітер. І тиша, як у гробі»*.

*Над огнем на триніжці висить казанок, прозваний «кательком» – засмажений, загорілий, закурений. В казанку, розуміється, куліш – густий, жовтий, як слід, із салом, придимлений, пригорілий, але дорожчий від золота й смачніший, ніж сон, ніж джерельна вода, ніж сонця промінь»*.

*А довкруги на пенях і під пенями, як гриби-опеньки, прикриті німецькими й радянськими перістими шатрами, сидючи, лежачи, півлежачи, гріючи й сушачи свої накіслі грати й копита, купчаться хлопці, облиті спереду мигливим сяйвом вогнища, яке відкидає їх довгі тіні під ноги стовбурів смерек, що фосфорично поблискують на тлі густої мережі темного бору»*.

Деякі погиркуються між собою, обсмоктуючи старанно кісточки барана, що його засмажили кухарі ще минулого дня в Слизьках – двадцять кілометрів від цього місця. І чекають на куліш. Гарячий, золотий куліш!» [12, с. 170]. Поетика опису в наведеному вище уривку по-самчуківськи виразна: пейзажні мазки органічно поєднано з описом окремих особливостей вояцького побуту і чудернацьким, на перший погляд, виглядом персонажів, що ускладнює структуру опису. Використання у пейзажі топографічних («біля Стрільчиськ на Бібереччині», «в Слизьках – двадцять кілометрів від цього місця»), просторових (ліс) і часових орієнтирів («Ніч. Підосінь») посилюють точність і документалізм опису, що активізує читацьке сприйняття.

Зі всіх боків над вояками чигала смерть, і повсякчас треба було бути наготові: «<...> в таких парадах життя людини стає, як капиця, цупким» [12, с. 172]. Основний мотив спогадів персонажів-упівців – це вміння воювати у незвичних обставинах: підставити себе під ворожі кулі, здолавши підступний страх (бій загону «Сіроманці»); не втратити самовладання у нерівному бою з чекістами, які мали значну чисельну перевагу (бій зі «спецами» «якогось надто настирливого, як циклоп, з отим своїм одним оком, Кобилкіна» [12, с. 168]); проявляти тактичну далекоглядність і кмітливість у складних ситуаціях (вихід з оточення під виглядом «п'ятого заградітельного отдела») тощо.

Бойові епізоди в аналізованому уривку роману подано очима персонажів-очевидців. Картини військових зіткнень динамічні, візуально відчутні, забарвлені емоціями розповідачів. У Самчукові важливо було відтворити сприйняття повстанської війни бувалими вояками, котрі не із чуток знали, що таке тяжкий бій і якою буває смерть. Сміх, що супроводжує розповіді бійців, є незмінним способом характеристики персонажів, до того ж це ефективний спосіб розказування правди, який підсилює вірогідність описуваних ситуацій. Найбільше бравурності і мажорних емоцій містять розповіді про перемогу над ворогами, яких «як курей гнали» [12, с. 168], «так підбадьорили, що на багно рачки полізли і там по коліна, по пояс, по горло!» [12, с. 169], «здохнуто, як пір'я, на багна річки Вілійки, де вони й увійшли чесно живцем у святу українську землю» [12, с. 168]. Фінальна частина розділу роману «І про це також говорили в головному штабі генерала» [12, с. 174] повертає реципієнта до його прогностичної назви.

Боротьба УПА за відновлення Великої Української Самостійної Соборної Держави стала безпрецедентним досвідом непокори українців ХХ століття совєтській тоталітарній системі. Нещадне протистояння стверджувало невмирущість державницьких ідеалів нації, за які так жертвовно воювали повстанці на чолі з нескореним генералом Тарасом. Сьогодні українська свідомість поступово вивільняється від історичної амнезії, активно освоюючи донедавна заборонену і замовчувану тему, поступово долаючи нав'язані ще в часи совєтчини стійкі стереотипи щодо ОУН та УПА. Художні тексти про націоналістичний спротив тоталітаризму відіграють у цьому процесі важливу роль, оскільки є ефективним засобом формування і збереження національної історичної пам'яті. Залишається лишень сподіватися, що інші частини незакінченого роману Уласа Самчука науковці таки відшукають найближчим часом в архівних сховах однієї з українських газет зарубіжжя. Попереду – кропітка праця над текстом твору.

### Список використаної літератури:

1. Василюшин О. В. Дні крізь призму серця (до 110-ї річниці від дня народження Уласа Самчука). URL: <http://zolutapektoral.te.ua/dni-kriz-pryzmu-sertsya-110-ji-richnytsi-vid-dnya-narodzhennya-ulasa-samchuka/>. (дата звернення: 19.07.2017).
2. Власенко-Бойцун А. Улас Самчук як публіцист // *Слово* : [збірник українських письменників] : Література, мистецтво, критика, мемуари, документи. Нью-Йорк, 1990. Зб. 12. С. 121–132.
3. Влодко Іван [Самчук У.]. У мандрівку... // Самостійна думка (Чернівці). 1933. Річник III. Липень-серпень. Ч. 7–8. С. 187–189.
4. Гаврош О. Д. Командир армії нескорених. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1066/213/38253/>. (дата звернення: 10.08.2017).
5. Гольчевські Ф. Суперечлива традиція: ОУН/УПА та націєтворення // Україна: процеси націєтворення / упоряд. Андреас Каппелер; пер. з нім. Київ : К.І.С., 2011. С. 307–320.
6. Кук В. Генерал-хорунжий Роман Шухевич: Головний Командир Української Повстанської Армії. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=34250&page=8>. – (дата звернення: 12.08.2017).
7. Лист колгоспників України до ката народів Йосипа Сталіна (вересень 1944 року). URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/9400/>. – (дата звернення: 11.08.2017).
8. Підгайний Б. Спогад про юні літа Романа Шухевича // Літопис Української Повстанської Армії. Т. 45. Генерал Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА / ред. Петро Й. Потічний та Микола Посівнич. Торонто; Львів : В-во «Літопис УПА», 2007. С. 108–114.
9. Самчук У. Листи до Л. Білецького // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України (ВРФТ ІЛ НАНУ). Ф. 195. Од. зб. 334. Арк. 2–3.
10. Самчук У. Листи до М. Ветухіва // ВРФТ ІЛ НАНУ. Ф. 195. Од. зб. 385. Арк. 12.
11. Самчук У. Листи до І. Вовчука // ВРФТ ІЛ НАНУ. Ф. 195. Од. зб. 391. Арк. 1–3.
12. Самчук У. Про що говорили в штабі: Уривок з роману «Генерал Тарас» // Слово: Збірник 1. Література. Мистецтво. Критика. Мемуари. Документи. Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників в екзилі, 1962. С. 165–174.
13. Самчук У. Сонце з Заходу : [роман] // Свобода (Нью-Йорк). 1949. 12 січня. Ч. 8. С. 2; 01 квітня. Ч. 75. С. 2.

### Анотація

#### **Руснак Ірина. Образ Романа Шухевича і вояків УПА у прозі Уласа Самчука**

У статті проаналізовано образ Романа Шухевича і вояків УПА у прозі Уласа Самчука. Авторка проінтерпретувала образ Фрица з оповідання «У мандрівку...» (1933), прототипом якого, ймовірно, був майбутній Командувач УПА, образ Щуки з роману «Сонце з Заходу» (1949) й образ генерала Тараса з однойменного незавершеного роману (1962); з'ясувала специфіку творення образів повстанців. У статті використано маловідомі листи з архіву письменника.

**Ключові слова:** Улас Самчук, УПА, Роман Шухевич, вояки-повстанці, незакінчений роман.

## Summary

### ***Rusnak Irina. The Image of Roman Shukhevych and the Soldiers of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in Prose by Ulas Samchuk***

*The article deals with the analysis of Roman Shukhevych and UPA soldiers image in prose by Ulas Samchuk. The author interpreted the image of Fritz from the story «In a journey...» (1933), the prototype of which was probably the future UPA Commander, the image of Shuka from the novel-reportage «The Sun from the West» (1949) and the image of General Taras from the same non-finished novel (1962); clarified the specifics of creating images of the rebels. In this article the writer's unknown letters from his personal archive have been used.*

**Key words:** *Ulas Samchuk, UPA, Roman Shukhevych, rebel warriors, unfinished novel.*

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(5)-13

УДК 821.161.2.09:81'373.232.1

**Алла Соколова**  
(м. Ізмаїл)

### **ПРИЗВИЩА В АНТРОПОНІМІКОНІ РОМАНІВ ГРИГОРІЯ ТЮТЮННИКА «ВИР» ТА ВАСИЛЯ ЗЕМЛЯКА «ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ»**

Прізвища є найважливішими одиницями антропонімічної лексики, оскільки мають великий соціальний та культурологічний потенціал і є основним іменуванням людей у великих колективах. За визначенням Н. Подольської, прізвище – успадковане офіційне іменування, що вказує на приналежність людини до певної родини [8, с. 140]. У художньому творі актуалізуються супровідні прізвищу фактори змістового характеру. Індивідуалізуючи героя за допомогою прізвища, письменник привносить елементи національної, соціальної, психологічної, історичної характеристики. На особливу важливість і вагомість прізвища в художньому тексті вказує Б. Ларін, зазначаючи, що власна назва має бути усвідомленою, значущою, характеризуючою, а не випадковою і невідповідною, якою вона часто буває в дійсності [6, с. 129].

Мета статті полягає у з'ясуванні питомої ваги, основних функцій та специфіки добору й ужитку прізвищ у романах Г. Тютюнника «Вир» та В. Земляка «Лебедина згряя».

Поряд з іншими ономаформами, вживаними у романі Г. Тютюнника «Вир», письменник використовує однолексемну модель, що складається з прізвища. В цьому творі функціонують в ізолюваному вжитку 68 прізвищ, які зустрічаються в тексті 894 рази, що становить 16,5 % від загального числа антропонімовжитків. Г. Тютюнник використовує прізвища з метою національної та індивідуальної характеристики персонажів. Вибудовуючи неповторний образ народу, він вихоплював із народного життя імена яскраві, національно колоритні, інколи сам вдосконалював уже існуючі антропоніми або створював зовсім нові імена, максимально наповнені змістом, підпорядковані ідеї художнього твору.

Серед прізвищ, які мають яскраве національне забарвлення, виділяються такі, як Вихор, Гамалія, Горонецький, Голобородько, Корнієнко, Костюченко, Лященко, Овчаренко, Прокопчук, Слободянюк, Хомутенко, Чумаченко. В оформленні таких прізвищ беруть участь типові українські антропоформанти -енк/о/, -юк/-чук.